

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 1 (2005)

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Οι Εγγενείς Ηθικές Αξίες στη Βαθιά Οικολογία
και τη Θεωρία της Βιώσιμης Ανάπτυξης

Αλέξα Τσερώνη

doi: [10.12681/ethiki.22639](https://doi.org/10.12681/ethiki.22639)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσερώνη Α. (2020). Οι Εγγενείς Ηθικές Αξίες στη Βαθιά Οικολογία και τη Θεωρία της Βιώσιμης Ανάπτυξης. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (1), 32–38. <https://doi.org/10.12681/ethiki.22639>

Οι Εγγενείς Ηθικές Αξίες στη Βαθιά Οικολογία και τη Θεωρία της Βιώσιμης Ανάπτυξης

Η παραδοσιακή ηθική είναι ανθρωποκεντρική. Ο άνθρωπος, ως σκοπός, αναγνωρίζει στα άλλα όντα σχετική μόνο αξία, ανάλογα με τη χρησιμότητα που έχουν γι' αυτόν. Αντίθετα, η οικολογική ηθική αναγνωρίζει εγγενή, απόλυτη αξία, σε ολόκληρη τη δημιουργία.

Το πρώτο, κυρίως, μισό της δεκαετίας του εβδομήντα, οι ηθικές, πολιτικές και νομικές διαμάχες για το περιβάλλον, διάφορες νέες φιλοσοφίες που υποστήριζαν τα δικαιώματα των ζώων, καθώς και οι διαφωνίες για το αν η οικολογική ηθική αποτελούσε κάτι το νέο ή απλώς την προέκταση ήδη υπάρχοντων ηθικών θεωριών, έβρισκαν την έκφρασή τους σε ευρύτερα κινήματα, περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτικά. Οι διαφορές αυτές, αποτελούν το καθαυτό περιεχόμενο του έργου του Arne Naess, ο οποίος εισήγαγε και τη διάκριση μεταξύ ρηχών και βαθέων οικολογικών κινήματων. Ο όρος «βαθύ» εν μέρει αναφέρεται στο επίπεδο ή το βαθμό αναζήτησης και διερεύνησης στόχων και αξιών κατά τη διάρκεια μιας περιβαλλοντικής διαμάχης. Το «βαθύ» κίνημα συμπεριλαμβάνει βαθιά, εκτενή και αναλυτική εξέταση των πραγμάτων φτάνοντας μέχρι τα θεμέλια. Το «ρηχό» σταματά πριν από το τελευταίο αυτό επίπεδο¹.

Τα κυριότερα σημεία του βαθέως οικολογικού κινήματος είναι η αναγνώριση της εγγενούς αξίας όλων των έμβιων όντων καθώς και της ποικιλομορφίας αυτών. Η παραδοχή αυτή χρησιμεύει στη δημιουργία περιβαλλοντικών πολιτικών και πρακτικών. Εκείνοι που προσπαθούν να επιτύχουν κοινωνικές αλλαγές, βάσει αυτής της παραδοχής, έχουν ως κίνητρο την αγάπη για τη φύση και τον άνθρωπο. Θεωρούν πως οι αντιλήψεις μας χρήζουν θεμελιωδών αλλαγών, όσον αφορά τις αξίες και τις πρακτικές που εναγκαλίζονται, ειδάλλως η ποικιλομορφία, η ομορφιά και η ικανότητα του περιβάλλοντος να στηρίζει την επιβίωσή του αλλά και τον ανθρώπινο πολιτισμό θα εκλείψει.

Το 1972 πολλοί άνθρωποι αμφισβητούσαν το ενδεχόμενο να ασχολείται ο Arne Naess με τα κοινωνικά κινήματα βάσης, χωρίς να έχει αναπτύξει προσωπική αναλυτική φιλοσοφία. Για το λόγο αυτό, εκείνος δημιούργησε μια σειρά από αρχές κοινής βάσης. Οι υποστηρικτές των κινήματων βάσης, έχουν συχνά διαφορετικές αντιλήψεις και διαφορετικές καταβολές.

Εκείνο που απαιτείται, λοιπόν, είναι μια κοινή ιδεολογική βάση γενικών αρχών, κοινών στόχων και αξιών η οποία θα συνέχει το κίνημα.

Ο Arne Naess και οι συνεργάτες του πρότειναν μια σειρά από οκτώ αρχές, για να ορίσουν το βαθύ οικολογικό κίνημα ως μέρος του ευρύτερου οικολογικού κινήματος. Τις αρχές αυτές ενστερνίζονται άνθρωποι που προέρχονται από πολύ διαφορετικούς θρησκευτικούς και φιλοσοφικούς χώρους, ωστόσο μοιράζονται κοινές ανησυχίες για τον πλανήτη. Οι πολιτικές πεποιθήσεις των ανθρώπων αυτών ενδέχεται να διαφέρουν αρκετά. Εκείνο, όμως, που τους συνέχει, είναι το μακροπρόθεσμο όραμα αυτού που είναι αναγκαίο να γίνει, για να προστατευθεί αποτελεσματικότερα η ακεραιότητα των οικολογικών κοινοτήτων της γης και των ηθικών αξιών, που αυτές αντιπροσωπεύουν. Οι υποστηρικτές των αρχών βάσης ενδέχεται, επίσης, να εκκινούν από διαφορετικές φιλοσοφικές αφετηρίες. Έχουν τις προσωπικές τους μεταφυσικές και θρησκευτικές θέσεις. Διαθέτουν τις ιδιαίτερες μυθολογίες τους και άλλες ιστορικές καταβολές. Μπορούν όμως, να στηρίξουν την κοινή βάση και να καταλήξουν σε λύσεις αναφορικά με το πρόβλημα της περιβαλλοντικής κρίσης που απειλεί όλους. Κάθε άτομο έχει κάτι μοναδικό να προσφέρει καταθέτοντας τη δική του οικοσοφία (φιλοσοφία οικολογικής ισορροπίας).

Οι προτεινόμενες αρχές κοινής βάσης του βαθέως οικολογικού κινήματος, όπως διευτώθησαν αρχικά από τον Arne Naess και τον συνεργάτη του George Sessions είναι οκτώ.

1. Υποστηρίζεται πως η καλή κατάσταση και η άνθιση της ανθρώπινης και μη-ανθρώπινης ζωής στη γη έχουν εγγενή αξία, ανεξάρτητα από τη χρησιμότητα του μη-ανθρώπινου έμβιου κόσμου για τον άνθρωπο.
2. Αναγνωρίζεται εγγενής αξία στην ποικιλία των μορφών ζωής, που συνεισφέρουν στην πραγμάτωση αυτών των αξιών.
3. Ορίζεται πως ο άνθρωπος δεν έχει δικαίωμα να μειώσει αυτόν τον πλούτο και τη διαφορετικότητα των μορφών ζωής, παρά μόνο εάν πρόκειται για την ικανοποίηση ζωτικών του αναγκών.
4. Διαπιστώνεται, πως η άνθιση της ανθρώπινης ζωής και του πολιτισμού είναι συμβατή με τη μείωση του ανθρώπινου πληθυσμού και πως αυτή είναι αναγκαία, για την ανάπτυξη της μη-ανθρώπινης έμβιας ζωής.
5. Αναγνωρίζεται ότι ο βαθμός παρέμβασης του ανθρώπου στη φύση

- είναι υπερβολικός, ενώ η κατάσταση διαρκώς χειροτερεύει.
6. Προτείνεται η αλλαγή της οικονομικής και τεχνολογικής πολιτικής, καθώς και οι ιδεολογικές τους δομές. Τα πράγματα τότε θα είναι πολύ διαφορετικά.
 7. Διευκρινίζεται, πως η ιδεολογική αλλαγή θα αφορά στη σωστή κατανόηση της έννοιας της ποιότητας ζωής, σε αντίθεση με την επιδίωξη ενός υψηλότερου οικονομικά επιπέδου ζωής. Θα επέλθει, τοιουτοτρόπως, η συνειδητοποίηση της διαφοράς του υψηλού από το ωραίο.
 8. Τονίζεται πως, όσοι υποστηρίζουν τις παραπάνω θέσεις, οφείλουν να προωθήσουν έμμεσα ή άμεσα τις αλλαγές αυτές².

Μια άλλη διαμάχη επικεντρώθηκε στην κριτική του ανθρωποκεντρισμού από τους υποστηρικτές του βαθέως οικολογικού κινήματος. Όταν ο άνθρωπος υπερασπίζεται τους δικούς του ή συγκινείται περισσότερο από τον ανθρώπινο πόνο παρά από εκείνον άλλων όντων, λειτουργεί ως συγγενής, γονέας, φίλος κ.τ.λ.³. Μπορεί κανείς να είναι υποστηρικτής του βαθέως οικολογικού κινήματος έχοντας τα συναισθήματα αυτά. Εκείνο που δεν επιτρέπεται όμως, είναι η αμείλικτη εκμετάλλευση και καταστροφή μορφών ζωής με μοναδικό σκοπό το ανθρώπινο κέρδος και συμφέρον. Όποιος υποστηρίζει τον ανθρωποκεντρισμό με την έννοια της προκατάληψης απέναντι σε άλλες μορφές ζωής, αδυνατεί να συλλάβει ότι είμαστε μέρος της ζωής αυτής και εκείνη μέρος του εαυτού μας. Ο ανθρώπινος εαυτός μας δεν μπορεί να χωριστεί από τον πλανήτη. Ο ανθρωποκεντρισμός είναι καταδικαστέος, διότι προβάλλει την προτεραιότητα του ανθρώπου, παραγνωρίζοντας την ουσιαστική ενότητα της δημιουργίας.

Οι υποστηρικτές του βαθέως οικολογικού κινήματος είναι υποχρεωμένοι να αναγνωρίζουν και να σέβονται στην πράξη την εγγενή αξία των ανθρώπων και των άλλων όντων. Αυτό απαιτεί να ενεργούν με τρόπο τέτοιο, ώστε να μειωθούν τα προβλήματα των οικολογικών κοινοτήτων και άλλων ανθρώπινων πολιτισμών. Η βιομηχανική κοινωνία αυτοπαρουσιάζεται ως το μόνο παραδεκτό μοντέλο προόδου και ανάπτυξης. Αν όμως κατισχύσει, θα καταστραφούν τα είδη, οι πρωτόγονοι πολιτισμοί και ο ζωτικός χώρος πολλών όντων. Η κρίση της βιοποικιλομορφίας έχει σχέση με την προοπτική της απώλειας ειδών, πληθυσμών και διαδικασιών αναγκαίων λόγω των λειτουργιών που

επιτελούν, αλλά και της απώλειας αξιών που σχετίζονται με τη διατήρηση της ποικιλίας φυσικών εξελικτικών διαδικασιών. Η βιομηχανική κοινωνία έχει επιβάλλει, κατά τον Arne Naess, έναν απολυταρχικό πολιτισμό, ο οποίος επηρεάζει ή διαμορφώνει πλήρως το αξιολογικό μας σύστημα. Η Γη θεωρείται απλώς ως πρώτη ύλη για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της κατανάλωσης. Η παραγωγή καλείται να ικανοποιήσει τεχνητές και όχι απλώς τις ζωτικές μας ανάγκες, οι οποίες απαιτούν διαρκώς αυξανόμενη κατανάλωση. Η βιομηχανική κοινωνία, τέλος, καταστρέφει την πολιτισμική και βιολογική ποικιλία, καταστάσεις απαραίτητες για την επιβίωση και ανάπτυξη του ανθρώπου.

Μελετώντας κανείς τους πρωτόγονους λαούς, είναι δυνατό να παρατηρήσει αξίες και πρακτικές χρήσιμες για τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον. Επίσης, κανείς μπορεί να διδαχθεί πολλά από τη σοφία του παρελθόντος, όπως επιβιώνει στον εκάστοτε τοπικό λαϊκό πολιτισμό. Οι οικοκεντρικές αξίες οδηγούν στην αναγνώριση της αρχής, ότι όλοι οι ανθρώπινοι πολιτισμοί έχουν αμοιβαίο συμφέρον από τη συνέχιση της ύπαρξη ζωής στη Γη, σε όλη την έκταση της ποικιλομορφίας της για το καλό των ιδίων αλλά και του πλανήτη. Φυσική τάση του ανθρώπου είναι να ζει σε αρμονία με άλλα όντα και πολιτισμούς. Οι αρχές κοινής βάσης του βαθέως οικολογικού κινήματος δείχνουν το δρόμο της αρμονικής συνύπαρξης. Δεν υπάρχει μόνο μια φιλοσοφία και τεχνολογία εφαρμόσιμη σε όλον τον πλανήτη. Η διαφορετικότητα σε όλα τα επίπεδα είναι κάτι που πρέπει να επιδιωχθεί⁴.

Η σχολή της βαθιάς οικολογίας ευρύνοντας την ηθική και το δίκαιο προβάλλει τα δικαιώματα της φύσης. Δικαιώματα δεν έχει μόνο ο άνθρωπος, αλλά και τα ζώα, τα φυτά, ακόμα και τα ανόργανα στοιχεία της φύσης. Ο άνθρωπος οφείλει σεβασμό στη φύση και σε όλα τα πλάσματά της. Η σχολή της βαθιάς οικολογίας προσέφερε θετική υπηρεσία στη δημόσια πολιτική και στο δίκαιο του περιβάλλοντος επανεισάγοντας στη δόμηση του προβλήματος την κρίσιμη σημασία των οικοσυστημάτων για την επιβίωση του ανθρώπου. Υποτιμά ωστόσο, έως ενός βαθμού, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και κυρίως το ρόλο της τεχνολογικής ανάπτυξης στην εξέλιξή του. Τα οικοσυστήματα έχουν ζωτική σημασία ως αναντικατάστατη φυσική βάση των ανθρωπογενών συστημάτων. Από την υπόμνηση αυτή πήγασε η ορθή ιδέα της βιωσιμότητας που έδωσε νέα διάσταση στην ιδέα της ανάπτυξης και την αναζωογόνησε.

Η σχολή της βιώσιμης ανάπτυξης έχει μακροχρόνιο ορίζοντα και

συλλαμβάνει ορθά τη δυναμική των οικοσυστημάτων, αφού δεν απορρίπτει εκ των προτέρων την δυνατότητα εναρμόνισης οικοσυστημάτων και ανθρωπογενών συστημάτων, τη συνύπαρξη δηλαδή φυσικής και πολιτιστικής εξέλιξης. Ωστόσο αυτό είναι το κύριο πρόβλημα, αφού τα ανθρώπινη κατασκευής συστήματα διαφοροποιούνται από τα βιοτικά και διαθέτουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δυνατότητες. Χάρης στα χαρακτηριστικά αυτά και ιδίως στη λογική ικανότητα και δημιουργικότητα του ανθρώπου, η συνεξέλιξη των ανθρωπογενών συστημάτων και των οικοσυστημάτων είναι εφικτή. Εξαρτάται κυρίως από την εναρμόνιση δύο διαφορετικών χρονικών κλιμάκων αποφάσεων, αφού τα ανθρωπογενή συστήματα έχουν βραχύτερο χρόνο χαλάρωσης από τα οικοσυστήματα. Από τη διαπίστωση αυτή γεννήθηκε η σχολή της βιωσίμου ανάπτυξης. Εκείνη αποτελεί την ορθή προσέγγιση στο θεμελιώδες πρόβλημα των σχέσεων ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων, γιατί στηρίζεται στην ακέραια συστηματική λογική. Η συστηματική επιστήμη συλλαμβάνει το σύνολο χωρίς να χάνει τα μέρη του. Η δυναμική του συστήματος δεν είναι απλή, αλλά προκύπτει από την αλληλεπίδραση διαφορετικών χρονικών κλιμάκων λόγω της εγγενούς ιεραρχίας των συστημάτων. Έτσι η βιωσιμότητα εισάγει το μέχρι τώρα αγνοηθέν μακροχρόνιο κριτήριο στις αποφάσεις του ανθρώπου αντί της καιροσκοπικής προσαρμογής του με τη λογική της αγοράς.

Η επικράτηση της σχολής της βιώσιμης ανάπτυξης σήμερα σημαίνει και το τέλος της κλασικής οικονομικής επιστήμης. Ακόμη και η πιο συντηρητική τάση της νέας περιβαλλοντικής οικονομίας επιδιώκει την ένταξη των παραμέτρων του περιβάλλοντος στα οικονομικά πρότυπα. Η θεωρία της βιώσιμης ανάπτυξης αντί απλουστευτικών νόμων προσανατολίζεται προς τα προβλήματα της επιδιωκόμενης σταθερής συνεξέλιξης πολιτισμού και φύσης. Η πρακτική της βιώσιμης ανάπτυξης χρησιμοποιεί συνδυασμένες ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Οι πεπαλαιωμένες αντιλήψεις για την έννοια των οικονομικών αγαθών αναθεωρούνται, εισάγεται η έννοια του φυσικού κεφαλαίου, μετράται η κατάσταση και κυρίως η μείωσή του, και επανακαθορίζονται τα στοιχεία των εθνικών πράσινων λογαριασμών. Η βιώσιμη ανάπτυξη δεν απορρίπτει την αγορά· αρνείται την αυτονομία της.

Το σύστημα των αρχών της βιωσιμότητας έχει ως κατευθυντήρια γραμμή την παγκόσμια σκέψη και την τοπική ενέργεια. Απόρροιά της είναι τόσο η θεωρία της βιώσιμης κοινωνίας όσο και οι αρχές οργάνωσης

του βιώσιμου κράτους, καθώς και οι κανόνες βιωσίμου συμπεριφοράς του πολίτη.

Αρχές Βιώσιμης Ανάπτυξης

1. Θεσπίζεται σύστημα ελέγχου της δημόσιας οικολογικής τάξης με ευθύνη του κράτους και δεν αφήνεται στη λειτουργία της αγοράς η υπόθεση αυτή.
2. Απαγορεύεται η μείωση του φυσικού κεφαλαίου.
3. Επιβάλλεται ο σεβασμός της φερόουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων.
4. Επιβάλλεται η διόρθωση του σφάλματος όσον αφορά την προηγούμενη περίπτωση, όπου είναι ακόμα εφικτή.
5. Προστατεύεται η βιοποικιομορφία.
6. Επιδιώκεται η διασφάλιση της κοινής φυσικής κληρονομιάς του ζωτικού πυρήνα του φυσικού κεφαλαίου, δηλαδή της άγριας φύσης.
7. Απαγορεύεται η μη ήπια ανάπτυξη των ευπαθών οικοσυστημάτων.
8. Επιτάσσεται η ισορροπία ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων βάσει της αρχής της χωρονομίας.
9. Προστατεύεται η πολιτιστική κληρονομιά και υποστηρίζεται ο ποιοτικό-πνευματικός χαρακτήρα της ανάπτυξης.
10. Επανέρχεται η ποιότητα ζωής στην πόλη μέσω του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος.
11. Με το σεβασμό του φυσικού κάλλους εξυπηρετούνται οι αισθητικές ανθρώπινες ανάγκες.
12. Καθιερώνεται το υγιές σύστημα αξιών και η οικολογική συνείδηση ως πραγματική εγγύηση όλου του συστήματος ελέγχου της βιώσιμης ανάπτυξης⁵.

Εγγενής ηθική αξία αποδίδεται ακόμη στο φυσικό κεφάλαιο, τα οικοσυστήματα, τη βιοποικιομορφία, την πολιτιστική κληρονομιά, το φυσικό κάλλος και τέλος, στην άγρια φύση⁶.

Η Διάσκεψη του Ρίο με τη διακήρυξη της Agenda 21 κατέληξε σε προτάσεις για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών απειλών του πλανήτη. Το 5ο Πρόγραμμα Δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τίτλο «Στόχος η αειφορία» περιλαμβάνει την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ ανάγει την έννοια αυτή σε καταστατική

αρχή της Ε.Ε. Διαπνέει τη δράση της Ένωσης για την προστασία του περιβάλλοντος στο σύνολό της και στις επιμέρους πολιτικές της⁷. Στην Ελλάδα, η εμπειρία από τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας για τη βιώσιμη ανάπτυξη είναι πρωτοπόρος. Η εμπειρία αυτή έχει μεγάλη αξία γιατί γέννησε τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία του συστήματος των γενικών αρχών της βιωσιμότητας. Σύμφωνα με τη Νίκη Γουλανδρή, το νομικό καθεστώς προστασίας του περιβάλλοντος από μόνο του δεν είναι αρκετό. Μ' εκείνο, δεν εξασφαλίζεται η οικολογική ισορροπία. Η υποκρισία που πηγάζει από την αδιαφορία και την ιδιοτέλεια εξακολουθεί να διέπει ακόμη την ανάπτυξη. Η βιώσιμη ανάπτυξη επιδιώκει την αποκατάσταση των πνευματικών και ηθικών αξιών που παραμερίστηκαν στην υλόφρονα εποχή της ασύδοτης ανάπτυξης. Είναι η επιστροφή στις κλασικές ελληνικές αξίες του μέτρου, της λιτότητας και της δικαιοσύνης, τις διαχρονικές και πανανθρώπινες αξίες, που συνθέτουν την ίδια την αξία του ανθρώπου⁸.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. A. Næss, 1973. 'The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement', *Deep Ecology for the 21st Century*, G. Sessions, Boston: Shambhala, 1995, pg. 151.
2. Ε. Δ. Πρωτοπαπαδάκης, *Οικολογική Ηθική*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 2005, σσ. 120 – 126.
3. Kevin Doak, *The Japan Romantic School and the crisis of Modernity*, University of California Press, 1994, pg. 7.
4. Alan Drengson, «Ecophilosophy , Ecosophy and the Deep Ecology Movement: An Overview», *The Trumpeteer: Journal of Ecosophy*, 14:3, 110-11, 1997.
5. Μιχαήλ Ηλ. Δεκλερή, *Το Δίκαιο της Βιώσιμου Αναπτύξεως* (Γενικές Αρχές), Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000.
6. David M. Johns, «The Relevance of Deep Ecology to the Third World.» *Environmental Ethics* 12, τ. 3, σσ. 233-253, 1990.
7. Αγγελική Καλλία-Αντωνίου, ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΟΤΟΠΩΝ ΥΓΡΟΤΟΠΩΝ, *Ποιότητα ζωής, βιώσιμη ανάπτυξη και προστασία του περιβάλλοντος, Νομοθεσία Ελληνική και Κοινοτική*, Έτη 1995-1996, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998, σσ. 9-11.
8. Αγγελική Καλλία-Αντωνίου, ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΟΤΟΠΩΝ ΥΓΡΟΤΟΠΩΝ, *Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία Προστασίας Περιβάλλοντος*, Έτη 1989-1994, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997, σελ. 5.